

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

GELENEK GÖRENEK VE
İNANÇLAR

ESKİŞEHİR'DE BİR ZİYARET FENOMENİ OLARAK EVSİM BABA ETRAFINDA OLUŞAN İNANÇ VE UYGULAMALAR ÜZERİNE

Doç. Dr. Adem KOÇ¹

KUTSAL MEKÂN, SÖZ VE RİTÜEL BAĞLAMINDA EVSİM BABA

Kutsal mekânların neden/nasıl seçildiği, ilk olarak hangi dinin kutsal alanı olduğu ya da mekânla kurulan ilişkiler hatırı sayılır araştırmaya konu olmuştur. Mircea Eliade, kutsal mekânların dünyanın merkezinde yer aldıklarının kabul edildiğinden ve aynı zamanda da her kutsal mekânın, kutsal olanın din dışı mekâna yerleşmesi olduğundan söz eder (Eliade 1992: 34). Eliade, Merkez'in mimari simgeselliğini şu şekilde formüle eder:

1. Kutsal dağ - burada yer ve gök birleşir - dünyanın merkezindedir.

2. Her tapınak ve saray -ve bunun sonucunda her kutsal kent ve kraliyet merkezi- bir Kutsal Dağ'dır, dolayısıyla "Merkez"dir.

3. Kutsal kent ya da tapınmak axis mundi olduğundan gök, yer ve yeraltının karşılaşma noktası olarak görülür. (Eliade 1994: 26)

Merkez, o halde, her şeyin öncesinde kutsal olanın, mutlak gerçekliğin bölgesidir. Benzer biçimde, öteki tüm mutlak gerçeklik simgeleri de (yaşam ve ölümsüzlük ağaçları, Gençlik Çeşmesi, vb.) merkezde bulunmaktadır (Eliade 1994: 31). Öyleyse Eliade'nin tezine göre türbeler, tapınaklar, dağ tepeleri, mağaraların "Merkez"i oluşturduğu söylenebilir (Koç, 2016: 38).

Resmî din veya kurum; anlatılana ya da halk dinine karşı da olsa inananlar ya da inanmak isteyenler, pragmatist olarak dünyalık işlerinin hallolmasının peşinde olanlar, kutsal mekânın dönüştürücü gücüne inanırlar. Gerçeğin donmuş çözümsüz noktasında inançla ve bazen tam iman

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyesi, ademkoc@ogu.edu.tr

etmeden de çözümler arar, bu dönüştürücü gücü deneyimlemek isterler. Bu nedenle zaman zaman resmî dine senkretik uygulamalarla çözüm yolları bulurlar.

Resmî dinin karşı çıktığı bazı uygulamalar, Evsim Baba ziyaretinde de görülmektedir: Dilek, adak, kurban, yatırım tavaf edilmesi, taşın öpülmesi, deliğe para bırakma, yiyecek dağıtma, hamile kalmak için kabirden toprak alma ve yutma gibi. Ancak köy halkı ve ziyaretçiler bu uygulamaları Allah'a yapılan ibadetin parçası olarak meşrulaştırmakta ve şirk sebebi olarak görmemektedirler. Zira onlara göre tüm ibadetler Allah içindir ve beklentileri yine Allah'tandır.

Eskişehir'de yapmakta olduğumuz ve bu çalışmanın da içinde bulunduğu araştırmalara göre günümüzde halen ziyaret edilenler ve canlılığını yitirenler olmak üzere toplam 330 kutsal ziyaret mekânı tespit edilmiştir. Bu ziyaret yerleriyle ilgili olarak efsane, memorat, menkıbe veya hatıra rastlanmıştır. Ancak bazıları etrafında da hiçbir uygulama tespit edilememiştir. Kutsal mekân oluşumu genellikle bir velî kültüne bağlı gerçekleşmektedir. Bir velînin kült konusu olup olmadığını anlamak için Ahmet Yaşar Ocak (1992: 9) şu üç kriteri koymaktadır:

1. Velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması,

2. Söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, meselâ bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması,

3. Dua mâhiyetinde olarak velî ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyeti.

Ocak, bu sayılan üç unsurun aynı zamanda ve bir arada bulunmasının şart olmadığı, bazen birinin bile tek başına yeterli olabileceğini belirtirken bunlar arasında özellikle birincisinin diğerlerine oranla daha kuvvetli bir işaret olduğunu vurgular. Gürol Pehlivan (2012: 29) dördüncü olarak "velî ile ilgili çeşitli halk anlatmalarının topluluk içinde yaşaması, anlatılmaya devam etmesi" şartını ekler. Ona göre bir velînin mezarı kaybolduysa, dolayısıyla herhangi bir ritüelin öznesi olmasa bile anlatmalar aracılığıyla saygınlığını ve etkinliğini koruyacağını iddia eder. Ünver Günay ve arkadaşlarının (2015: 186) Kayseri yöresinin ziyaret fenomeni bağlamında "bir yerin ziyarete dönüşmesi için etrafında bir efsane veya menkıbenin oluşması gerekmektedir ve bu süreç genellikle uzun vadede tamamlanmakta" olduğu tezleri anlatı ve mekân ilişkisinin önemli işlevini ortaya koyar. Nilgün Çıblak Coşkun, velinin keramet ve üstün vasıflarına dayalı olarak anlatılan efsanelerin inandırıcılık özelliğini artırdığı ve bu anlatı geleneğinin etkisiyle de velinin mezar ya da türbesinin kut-sallaştırıldığı görüşündedir (Çıblak Coşkun 2013: 1206). Kültün oluşumuyla ilgili Margry-Caspers²

2 Peter Jan Margry ve Charles Caspers, Hollanda'daki bazı kutsal alanlara yapılan hac (pilgrimage) ziyaretlerinin gerçekleşmesini o yerlerin ziyaret mekânı olmasına bağlamaktadırlar. Bir yerin ziyaret mekânı sayılması için şu altı maddelik kriterleri belirlerler:

1. Özgül bir kült nesnesi bulunmalı,
2. Bu kült nesnesi az ya da çok kalıcı kutsal bir kült mekânı veya alanına bağlıdır,
3. Bu mekân bir kereliğine veya kısa süreliğine ziyaret edilmemiştir; bir başka deyişle zaman ve mekân kökleşmeli,
4. Ziyaret veya hac, uluslararası bir fenomen olmalı: ziyaretçiler günlük yaşadıkları yer ile hac mekânı arasında biraz yolculuk yapmalılar,
5. Kült nesne veya alanın diğer alanlar ve nesnelere daha faydalı olduğu kabul edilmeli,

ve Ocak'ın koyduğu mekân ve mekân etrafında oluşan uygulamalara dair kriterler örtüşmektedir ve tutarlı gözükmektedir. Ancak mekânın yaşaması ve kültün sürekliliği için menkıbe, efsane, memorat ya da kişisel hatıraların anlatılmaya devam etmesi gerekir. Bize göre kültün sürekliliğini salt anlatmalara bağlamak da yeterli değildir. Zira Eskişehir'de tespit edilen kutsal ziyaret mekânlarının birçoğunda (Çulfana, Ahmet Turan gibi) anlatılar veya hatıralar bulunsa da kültün sürekliliği sağlanamamış ve mekân dönüştürücü gücünü kaybetmiştir. Hasluck'ın "*hepsi yaygın itibarlarını 'siyaset, ticaret gibi dışsal organizasyonlar' ve 'tedavi, kehanet, gizem' gibi içsel organizasyonlara borçludur*" (Hasluck 2012: 100) tezi kutsal mekânların anlatılması, yani yaşamasındaki işlevsel yönlerini açıklamaktadır. Hac yolunun değişmesi, nüfusun kırsaldan kente kayması, dönüştürücü gücüne inananların azalması vb. sebeplerle kutsal mekânın işlevi zayıflamış ya da bu mekânlar yok olmuştur (Koç, 2016: 92-93). Zira anlatılmayan mekân hem doğamaz hem de mevcut mekân ölür. Mekânın anlatılması sadece efsane, menkıbe ve memoratla olmaz. Söz, miti doğurur; ancak sözsüz bir alan daha vardır: Ritüel. Mekânlar ziyaret edilmeli ve etrafında birtakım ritüeller oluşmalıdır. Böylece mekân hem söz hem de ritüel ile anlatılır.

Bir mekâna ait anlatılar dilden dile dolaşabilir, ancak ziyaret edilmeyen ve etrafında ritüeller gerçekleştirilmeyen mekânlar ölür. Örneğin Seyyid Battal Gazi ile yaptığı güreş sonucunda Müslümanlığı kabul edip onun komutanlarından biri olan Ahmet Turan haklı bir üne sahiptir. Ne var ki, Ahmet Turan'a ait olduğuna inanılan yatır, geçmiş dönemdeki canlılığını yitirdiğinden günümüzde ziyaret edilmemektedir. Karacalık, Arslanbeyli ve civardaki köylerin nüfus sayısının azalması, Şücaeddin Veli Türbesi'nin düz bir yerde yer alması ve cazibesinin giderek artması da Ahmet Turan ziyaretinin canlılığını yitirmesinde etkili olduğu söylenebilir. Zira anlatılması ve etrafında ritüellerin oluşması, bir ziyaret mekânının yakınındaki nüfus hareketliliğiyle doğrudan ilişkidir (Koç, 2016: 71-72). Hasluck'un yukarıdaki satırlarda belirttiğimiz dışsal ve içsel organizasyon teorisi tutarlı gözükmektedir.

Bu bağlamda Evsim Baba'nın, bir yerin ziyaret fenomeni sayılabilmesi ve kült oluşumu için o yerin taşınması gereken özelliklere de sahip olduğu söylenebilir. Evsim ve Ersin Baba hakkında anlatılan efsaneler, menkıbeler ve kişisel tecrübelerden oluşan memoratlar da ziyaret fenomeninin güncelliğini korumasına, koruyucu ve şifa verici işlevinin sürdürülmesine hizmet ettiği saptanmıştır. Yöre halkı tarafından Evsim Baba, Ahmet Turan (Taryan), Şücaeddin Veli, Üryan Baba coğrafi olarak aynı konumda kabul edilmekte ve bu durumun da mucize olduğuna inanılmaktadır. Aynı zamanda anlatılarda da bu merkezler Türkmen Dağı etrafındaki diğer yatırlarla ilişkilendirilmektedir.

Türkmen Dağı, Kırk Kız Dağı ve Resul Baba Dağı üçgeninde Eskişehir, Kütahya, Afyon illerine bağlı önemli sayıda Alevi-Bektaşî köyü mevcuttur. Bu köylerde yaşayanlar, Alevi-Bektaşî inanç temelli çeşitli ocaklara ikrarlıdırlar. Bazıları Bektaşî ocağına, bazıları da Erdebil sürecine bağlıdır. Bahsedilen bölgede fenomenolojik bağlamda pek çok tekke, türbe yatır gibi kutsal ziyaret yeri bulunmaktadır. Demografik olarak Eskişehir, Alevi-Bektaşîlik açısından önemli bir merkezdir. Seyyid Battal Gazi ve Şücaeddin Veli'ye ait külliye de bu bağlamda bu insanlar için

6.Dinden ilham alan bazı eylem ve beklenti örnekleri bulunmalı (Margry-Caspers 1997: 15-16; Margry 2008: 36).

Bu kriterlere bakıldığında popüler dinin yaşandığı Eskişehir'de bazı mekânların artık ziyaret mekânı olmanın çıktığı kabul edilebilir (Koç, 2016: 30-31).

önemli çekim gücüne sahip fenomenler olarak görülmektedir. Şücaeddin Veli, Garip Musa, Pir Ahmet, Seyyit Cemal Sultan (Kemal Sultan), Seyyid Battal Gazi talip yoğunluğu fazla ve etki alanı geniş ocaklardır. Türk kültüründe önemli yere sahip olan dağ ve atalar kültürünün Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde yüzyıllarca kaybolmadan devam etmesi anlatılarda ve uygulamalarda gözlemlenebilmektedir. Ziyaret mekânlarının oluşumu da bu nedenle önemlidir ve mekânının koruyucu, iyileştirici ve dönüştürücü gücünün farkında olan Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki insanlar uygulamalara da sıkı sıkıya bağlıdırlar.

Eskişehir ili Odunpazarı ilçe sınırları içinde yer alan Yörökkırka, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin yaşandığı bir köydür. Köyde Pir Ahmet, Şücaeddin Veli ve Seyyit Cemal Sultan talipleri yaşamaktadır. Yörökkırka Köyü'nde Kayıp Erenler Türbesi, Arap Tekke, Ali İhsan Tekke türbe ve yatırları bulunmakta ve köylüler tarafından ziyaret edilmektedir. Eskişehir'de bulunan Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı merkez ve köylerden sadece Yörökkırka halkı, bu çalışmada bahsedilen Evsim Baba ziyaretini yapmaktadır. Bu ziyaret, her yıl haziran ayının son haftasında gerçekleştirilmektedir. Türkmen Dağı'nın güneyinde 1680 m yüksekliğindeki tepelerden birinde bulunan Evsim ve Ersin Baba yatırlarının eteğinde bulunan düzlükte bir hafta kalınıp çeşitli uygulamalar gerçekleştirilerek yatırlar ziyaret edilmektedir. Evsim Baba ziyareti; yatırlara yürüyüş ve ziyaret, yağmur duası, kurban dualama-tığlama ve paylama, semah ve sofraya gibi ritüellerden oluşmaktadır. Yörökkırka halkıyla birlikte yurt içinde ve yurt dışında yaşayan akrabaları da bu ziyarete katılmaktadır.

Evsim Baba; yatır, su ve ağaç gibi üçlemeyle Eliade'nin axis mundi olarak tanımladığı merkez simgeçiliğinin görüldüğü fenomendir. "Evsim", "avlanırken avcıların hayvanlardan gizlendikleri yer, öneze" olarak anlandırılmaktadır. Ancak yöre halkı bu sözcüğün tam anlamını bilmemektedir. Ayrıca bu yerin adını hem "Evsim" hem de "Efsun" olarak kullanılmaktadır. Yaşanılan bazı memoralatlar ve burada yatan kişinin/kişilerin sahip olduğuna inanılan kerametler nedeniyle "Efsun" adı da kullanılmaktadır.

Bu merkez, Türk kültüründe özellikle dağların zirvelerinde bulunan obalar (ovvo) gibi ataruhunun gezindiği kutsal mekânlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu ziyareti ibadet olarak kabul eden köy halkı; piknik, köy günü ya da eğlence denilmesine karşıdır. Ziyarete denk gelen cuma günü yapılan törende dönülen semahlar da yine ibadet amacı taşımaktadır.

Fotoğraf 1 Dağ ziyareti, İrkutsk Bölgesi (Baykal Gölü, Angara nehri)

Fotoğraf 2 Evsim Baba Ziyareti, Türkmen Dağı-Eskişehir

Yörökkırka halkı bir hafta dağda konaklar. Bunun için önceden yiyecek-içecek, kurban/adak hazırlıkları yapılır; traktör, kamyon, kamyonet gibi araçlarla gelinir. Aileler burada çadır kurarlar ya da büyük araçların kasalarını (kamyon, kamyonet, traktör vb.) konaklama için kullanırlar. Cuma günü hep beraber yürüyerek ya da traktörlerle Evsim Baba ve Ersin Baba'yı ziyarete çıkarlar. Dede veya imam, yağmur duası yapar. Onların bulunmadığı zaman rehber bu görevi üstlenir. Özellikle hastası veya adağı olanlar (askerlik, çocuk, iş gibi) ziyarete özen gösterir ve yatırların bulunduğu dağın eteğinde kurulan konaklama yerlerinde bir hafta kalırlar. Yatırlardan aşağı yani bu konaklama yerlerine inildiğinde adağı/kurbanı (koyun, horoz vs.) olanlar getirir, kurbanlar dualanır ve kesilir. Kurban etleri dağda ziyarette bulunan aile sayısına göre taksim edilir ve dağıtılır, helallik alınır. Yemekler pişirilir. Gelen tüm misafirler birbirini ziyaret eder, sohbetler yapılır, yemekler yenir. Zâkirlerin eşliğinde de semahlar dönülür. Ziyaretlerin sonunda aileler dağdan iner.

Fotoğraf 3 Evsim Baba ziyaretinde tavaf ve öpme dilek parası

Fotoğraf 4 Evsim Baba'nın başucundaki deliğe taş bırakma

Ziyaretlerle ilgili çok güçlü bir inanış ve buna bağlı olarak yaşanan memorat ve hatıralar vardır. Bu nedenle halk, büyük bir saygıyla ziyaretini yapar ve adağını yerine getirir. Bir aile çocuk sahibi olmak için Evsim Baba'ya kurban adar. Çocuk olduktan sonra kurban kesilmemiştir. Annenin rüyasına girer. Bir Evsim Baba ziyareti sırasında o çocuk kaybolur ve üç gün bulunamaz. Aile hemen Çamlıca Köyü'nden bir kurban getirir ve keser. Kurban kesildikten sonra müjdeci gelir ve çocuğun bulunduğu haberini verir (KK. 4, Koç 2014: 143).

Evsim Baba'nın Seyyid Battal Gazi'ye ve bu civardaki diğer evliyalara yardımcı olduğuna inanılır. Seyitgazi'de Akçakaya Köyü'ndeki çilehanenin aşağısında Çamlıca Köyü'nün altında bulunan kayalar da Evsim Baba'yla ilişkilendirilir. Rivayete göre; Seyitgazi'deki taşın üzerindeki izin Evsim Baba'ya ait olduğuna inanılır. Akçakaya Köyü'ndeki çilehanede yatan zat ile Evsim Baba erlik yarışına girerler. Çilehanenin altında bulunan kayayı burada yatan zat, Türkmen Dağı'ndaki Evsim Baba'ya atar. Evsim Baba da kayayı yakalayıp ona atarmış. Karşılıklı böyle birkaç atıştan sonra Evsim Baba'nın fırlattığı kaya çilehanenin altına düşer. Köy halkı tarafından bu kayanın Evsim Baba'nın attığı kaya olduğuna inanılır. Evsim Baba'nın erlik göstermek için Seyyid Battal Gazi'deki kayaya bastığı oradan zıplayarak Çamlıca'nın altındaki kayaya bastığı oradan da zıplayarak şu an bulunduğu Türkmen Dağı'na sıçradığına inanılır (KK.2, KK.3; Koç, 2016: 206-208).

Evsim (Efsun) Baba ve Ersin Baba yatırırları bir çember şeklinde çevrelenmiş taş yığınları arasında iki kabirdir. Rivayet odur ki, Seyyid Battal Gazi'nin uç beyleri olduğuna inanılan bu iki zattan keramet göstermeleri istenir. Onlar da çok hızlı adımlarla dağları aşır buraya konarlar. Seyyid Battal Gazi de onlara "Ersin, ersin!" der. Burayı ziyaret etmeye Eskişehir'den sadece Yörük kırka Köyü gelmektedir.

Memorat

Yörük kırka Köyü'nün Pir Ahmet Ocağı rehberlerinden Mehmet Konuk'un oğlu ve gelini yeni doğan çocukları için Evsim Baba'ya kurban adarlar. Ancak çeşitli yerlere adadıkları kurbanları keserken bu çocuk için kurban kesmeyi ihmal ederler. Bir Evsim Baba ziyaretleri sırasında Mehmet Konuk'un oğlu, dağa çıktığı aracı motor soğusun bahanesiyle çalışır şekilde park eder. Çocuk Mehmet Konuk'un kucağında ve henüz tam yürüyememektedir. Elinden ve kucağından kurtulan çocuk, aracın önünden emekleyerek geçerken araç hareket eder. Teker bir çukura rast gelir ve aracın yönü değişir. Herkes şaşkınlıktan donar kalır ve çocuk iki tekerin arasından geçer. Annesi arka teker gelmeden çocuğu kurtarır. Çocuk, yara almadan kurtulur. Bunun üzerine Mehmet Konuk ve çocukları "Evsim Baba kurban istiyor." diyerek hemen köyden bir koyun getirerek kurban ederler. Bu durum onlar için mucizedir ve çok güçlü şekilde buranın kerameti olduğuna inanmaktadırlar (KK.3)

Fotoğraf 5 -Fotoğraf 6 Adak için koyun ve horoz kurbanı

Evsim Baba ve Ersin Baba Yatırlarının Yapısal ve İşlevsel Özellikleri

Bölgede yaşayan Alevî Türkmenler Evsim Baba, Ahmed Turan (Ahmed Taryan) ve Üryan Baba'nın aynı hizada olduğunu vurgularlar ve bu nedenle Hıdırellez ve yağmur dualarında buraları gezmektedirler (KK.2; Koç, 2016: 270).

Evsim Baba ziyareti sırasında dileği olanlar, mezarın başucunda bulunan deliğe para bırakırlar veya burada şeker, tatlı, yemiş gibi yiyecekler dağıtırlar. “*Almayan kalmasin, herkes hakkına razı olsun.*” denilerek yiyecekler dağıtılır. Buraya ziyarete gelen herkesin dağıtılan yiyeceklerde hakkı olduğuna ve yemese bile hakkına razı gelmesi gerektiğine inanılır. Bu uygulamaya “helalleşmek” denir. Zira Almanya'dan bile tatilini Evsim Baba ziyaretinin tarihine göre ayarlayarak gelenler vardır. Bu nedenle yöre halkına göre üzerlerinde hakları bulunmaktadır. Yağmur duası öncesi yatırda hazır bulunanlarla da helalleşilir. Yine helallik alınmadan yapılan duanın kabul olmayacağına inanılır. Dede, imam veya rehber “*Kurbanı Halil, fermanı Celil... 12 İmamlar aşkına... Allah Allah...*” diyerek duaya başlar. Kesilen kurbanlar ziyaret için dağda bulunan hane sayısı kadar paylanır. Yine herkes helalleşir.

Fotoğraf 7-Fotoğraf 8 Okuma ve kesimden sonra paylama

Muhtar veya rehber yatırların başında toplanan paraları alarak Evsim Baba ziyareti sırasında yapılan masrafları karşılarlar ve mezarın bakımı için harcarlar. Mezarın eski halini gören birtakım defineciler, mezarın başucundaki delikli taşı hazine ararken kırmışlar ve buraya zarar vermişlerdir. Bu nedenle Evsim Baba ve Ersin Baba mezarları köylüler tarafından mermer taş ve çimentoyla yenilenmiştir (KK.2, KK.5). Bu türden türbe, yatır veya tekkelere defineciler hazine aramak amacıyla büyük zararlar vermektedirler.

Evsim Baba ziyareti halk tarafından piknik olarak algılanmaz. Zira onlara göre piknik yapacak çok yer vardır, ancak burası inanç gereği ziyaret edilir. Hastası veya felçli yakını olan, dileği bulunan ya da dileği kabul olmuş ve kurbanını getirenler, ayrıca sadece ziyaret amaçlı gelenler belirlenen tarihte burada toplanırlar. Gün içinde vakit geçirmek için çocuklar ve erkekler Birdir Bir, Hamam, Dört Takla oynarlar; kadınlar da halay çekerler (KK.2).

Morfolojik ve Tipolojik Sınıflandırma Bağlamında Evsim Baba

Evsim Baba'nın kutsal ziyaret mekânlarının morfolojik ve tipolojik tasnifi içerisindeki yerini tespit etmek için Ahmet Yaşar Ocak'ın veli/evliya kültü tipolojisi tasnifi örnek alınabilir. Ocak'ın (1992: 18-26) Anadolu'daki velî tiplerini yaptığı tasnife göre Evsim Baba, Eskişehir'deki kutsal ziyaret mekânları düşünüldüğünde şu başlıklar altına dâhil edilebilir:

1. Kültlerinin mâhiyetine göre:

- a. Mahallî velîler (Evsim Baba, Pamuk Dede, Kurtşeyh Tekke)
- b. Genel velîler (Yunus Emre, Seyyid Battal Gazi, Şücaeddin Veli)

2. Şahsiyetlerinin niteliğine göre:

- A. Gerçek velîler (Şücaeddin Veli, Yunus Emre, Seyyid Battal Gazi)
- B. Hayalî velîler (Evsim Baba, Seyyid Veysel Efendi, Pir Baba, Türkmen Baba, Çam Baba)

Ünver Günay ve arkadaşları (2015: 159-169) da kutsal ziyaret mekânlarının tipolojisini çıkarmayı denemişlerdir. Bu deneme, A. Yaşar Ocak'ın tipoloji denemesinden daha detaylıdır. Bu tipoloji denemesi üzerinden Eskişehir'de kutsal ziyaret mekânları düşünüldüğünde Evsim Baba şu başlıklar altına dâhil edilebilir:

A. Tarihi perspektiften ziyaret yerlerinin tipolojisi:

Aktüel Tipler (Evsim Baba, Hasan Baba, Türkmen Baba, Şücaeddin Veli, Seyyid Battal Gazi vb.)

B. Amaçlar ve dilekler bakımından ziyaret fenomeni tipolojisi

- Tek bir amaçta uzmanlaşan tipler (Evsim Baba, Türkmen Baba, Şah Pabucu, Hasan Baba)

C. Kutsalın varlıklarda tezahür biçimi itibarıyla ziyaret yerleri tipolojisi

- Tabiat varlıklarında tezahür eden tipler (Evsim Baba, Türkmen Baba, Kayapınar Baba, Pir Baba, Çal Tekke vb.)

D. Ziyaret usulü, adabı ve ritüeli itibarıyla ziyaret yerleri tipolojisi

- Periyodik veya sistemli ziyaret usul ve adabına erişmiş tipler (Evsim Baba, Hasan Baba ve Gelini, Karakuz Baba, Pir Ahmet Efendi, Türkmen Baba, Şücaeddin Veli, Seyyid Battal Gazi, Seyyid Muharrem vb.)

E. Cazibesinin artıp eksilmesine göre ziyaret yerleri tipolojisi

- Cazibesi giderek artan tipler (Evsim Baba, Şeyh Şücaeddin Veli, Seyyid Battal Gazi,

Yunus Emre, Hasan Baba ve Gelini, Pir Ahmet Efendi vb.) (Koç, 2016: 72-76)

Günay ve arkadaşları (2015: 127-138) ziyaret fenomenini morfolojik olarak tasniflerler. Bu tasnife Eskişehir'deki kutsal ziyaret mekânları dâhil edildiğinde Evsim Baba şu başlık altına dâhil edilebilir:

- Mevkiler (Evsim Baba, Türkmen Baba, Koyunlu Baba, Kırkkızlar, Çal Tekke vb.)

Eskişehir'deki kutsal mekânlara bağlı oluşan menkıbe, efsane, memorat ve kişisel hatıraların kaynağındaki ana temalar ve motifler açısından Evsim Baba'ya bağlı tespitler şu şekilde sıralanabilir:

- Türbeye ya da yatıra saygısızlık yapanları cezalandırması
- Odun vermez
- Kısa sürede uzak mesafelere gitmek, atlamak
- Birbirlerini ziyaret etmek
- Güçlü olma (Koç, 2016: 76-77)

Kutsal Zor Mekân Olarak Evsim Baba

Altaylarda yaşayan Andrey Pavloviç'in "*İşte böyle yaşıyorum. Gerçeklik her taraftan benim 'ail'imden (çadır/ev) geçiyor.*" sözü aslında hem onun kendi küçük hayatını/dünyasını hem de orada büyük olan geçidi ve karmaşıklığı dile getirmektedir (Lvova vd. 2013: 10). Toplumsal bilincin çekirdeğini oluşturan geleneksel dünya görüşü, "*düşünceyi nesnelere ifade etme, sistemli hale getirme ve azami genelleştirme*" olarak okunabilir (Lvova vd. 2013a: 13). Hakas dilinde "*ada çir-suu*" deyimi birebir "*ataların yer-suyu*" anlamına gelmektedir. Modern Hakaslarda ise bu deyim, doğum yeri ve vatan anlamına gelmektedir. En küçük "*yer-su*" sadece benimsenmiş bir mekân olarak algılanmamakta, aynı zamanda o dünyanın küçük kopyası olarak da görülmektedir. Her boy için kendi toprakları, dünyanın merkezidir ve düzenle harmoninin yoğunlaştığı yerdir (Lvova vd 2013: 38-39). Pavloviç'in sözü Sibiry'a'dan Anadolu'ya Türklerin bir geleneksel dünya görüşü olarak coğrafyayı evinin içi (ail/çadır) gibi kabul ediş biçimidir. Zira evin en önemli köşesinin atanın oturduğu yer olması gibi coğrafyanın da en önemli köşesi ata mezarlarının bulunduğu yer ya da kutsal ziyaret mekânlarıdır. Bu nedenle de ata mezarları ve kutsal ziyaret mekânları -her ne kadar istisnaları olsa da- ayakaltında bulunmaz. Sınırları çizilerek ve etrafı çevrilerek ata mezarları gündelik yaşamdan ayrılmıştır. Yaşanılan coğrafyanın en yüksek yerlerinin seçilmesinde bu mekânların Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmesinin de etkisi vardır. Bir başka neden ise yüksek yerlerde bulunan ağaçların mezarlarla olan ilişkisidir. Merkez simgeçiliğinin örneği bu zirveler "*zor mekân*" olarak tanımlanabilir. Zor mekânlar, kutsallığını pekiştirecek derecede ulaşılması zor, talibe olgunlaşma fırsatı veren ve yolculuk gerektiren, aynı zamanda abartılı biçimde tasarlanan kutsal mekânlardır.

Norbert C. Brockman (2011: XIII-XIV), kutsal mekânları menşee bakımından genel olarak dokuz kategoriye ayırır:

1. Peygamber, evliya veya tanrı hayatındaki olaylarla kutsanmış yerler
2. Mucize ve şifa yerleri
3. Doğaüstü güçlerin veya hayaletlerin görüldüğü yerler
4. Özel dini ritüellere ithaf edilen bölgeler
5. Evliya mezarları
6. Mucizevi heykel, ikon (dini resim) veya kalıntı türbesi
7. Tanrıların atalardan kalma veya efsanevi ikametgâhları
8. Doğanın mistik gücünün ve enerjisinin tezahür ettiği yerler
9. Bir dini topluluk için dönüm noktası olan kötülük işareti taşıyan yerler

Diğer kutsal mekânlar ritüel kullanımına göre tanımlanır: *tören alanları, sınırtaşları, araştırma yerleri, erginlenme/kabul/inisinyasyon yerleri, mezar yerleri vb.* (Davidson-Gitlitz 2002: 543). Brockman'ın tanımladığı kutsal mekânların dönüştürücü zor mekânlar olduğu ilişkisi kurulabilir. Eliade'nin şu tezi zor mekân olgusunu açıklamaya yeterli gözükmektedir:

“Merkeze giden yol ‘zorlu bir yoldur’ (durohana) ve bu gerçeklik düzeyinde doğrulanmaktadır: tapınağın zorlukla çıkılan katları (sözgelimi Borobudur); kutsal mekânlara (Mekke, Hardvvar, Yerusolim) hac seferi; Altın Post, Altın Elmalar, Hayat Otu’nu bulmak için girişilmiş kahramanca ve tehlike dolu yolculuklar; labirentlerdeki gezintiler, kendi benliğine, varlığının ‘merkezi’ne giden yolu arayan kişinin karşılaştığı zorluklar ve diğer birçokları. Yol zahmetlidir, tehlikelerle doludur, çünkü dindışı olandan kutsal olana, geçici ve yanıltıcı olandan gerçeklik ve ebediyete, ölümden yaşama, insandan tanrıya geçiş ayınıdır. Merkeze ulaşmak kutsallaşmaya, erginleşmeye (inisinyasyon) hak kazanmaya eşittir; dünün dindışı ve yanıltıcı varoluşunun yerini yeni bir varoluş, gerçek, kalıcı ve etkin olan yeni bir yaşam almaktadır.” (Eliade 1994: 31)

Velinin mezar veya türbesi, genellikle bulunduğu yerin normal mezarlığında yer almaz; dikkat çekecek bir mevkide yahut yol kavşaklarında, kasaba, köy veya şehirlerin en işlek yerlerine yakın mahallerde yapılır. Çünkü buralar kültün icra edildiği, yani ziyaretlerin kendine mahsus merasim ve kurban işlemlerinin yapıldığı yerler olması dolayısıyla halka açık vasıfta bulunması gerekir (Ocak 1992: 7). Velinin türbesinin veya mezarının günümüzden çok önceleri ve mezarının özenle yapılmış olması, genellikle velinin çok itibarlı olduğuna, bütün bir toplumun katıldığı bir kült olduğuna işaret eder. Ancak ücra yerlerde kalan mütevazî bir mezar sahibi veliye ait kült ise

mahallî olarak yaşamakta (Ocak 1992: 9) ya da çabucak yok olmaktadır.

Velîlerin mezar, yatır ya da sandukalarının normalden iri yapılması ise onlara azamet katmakla birlikte ziyaret edenlerde korkuyla karışık bir hayranlık uyandırmaktadır. Danyal ve Yûşâ peygamberlerin kabirlerinin çok uzun olması gibi Şeyh Edebalî'nin Bilecik'teki sandukası da dikkat çekici şekilde iridir. Seyyid Battal Gazi'nin sandukası da yaklaşık 17 metredir. Bazen türbe içinde bulunan ilginç bir eşya da onun velînin uzmanlık alanını ve hakkındaki anlatıları pekiştirmektedir: Pir Ahmet Efendi'de kalbur, Gayberenler'deki (Yörük kırka) iğneli topuz, Cafer Sadık'taki ardıç kökü gibi (Koç, 2016: 96- 99). Evsim Baba ve Ersin Baba'nın yatırları normal bir insan mezarı boyutundadır.

Türbe, yatır, kutsal ağaçların ve kayaların yaşanılan bölgeye göre zirvelerde ve uzakta bulunması yolculuk süresini ve çileyi artırmaktadır. Kimi zaman yürüyerek (bazen yalın ayak) gidilen bu yolculuk talibin kendine çekidüzen vermesi ve olgunlaşması için gerekli zamanı sağlamaktadır. Öyle ki talibin inanişına göre bu yolculuk ne kadar eziyetli olursa karşılığında alınacak ödül o kadar büyük olacaktır.

Fotoğraf 9-Fotoğraf 10 Zor mekân. Evsim Baba'ya traktörle ve yaya olarak tırmanış

Eskişehir ile Kütahya arasındaki Türkmen Dağı'na ait zirvelerin birinde yer alan Evsim Baba zor mekân olarak kabul edilebilir. Bu dairesel mekânda Evsim Baba ve Ersin Baba'nın yatırları yan yanadır. Bir hafta dağda konaklayan Yörük kırka halkı, belirlenen günde dede eşliğinde Evsim Baba ziyareti için zirveye çıkmaktadır. Yaşlılar ve çocuklar traktörlerle zirveye taşınıırken dayanabilecek durumda olanlar ve gençler özellikle zirveye yürüyerek çıkmayı tercih ederler. Evsim Baba'yı yürüyerek gidip ziyaret etmenin sevabının daha çok olduğuna ve dileklerin kabul

olacağına inanılır (KK.1, Koç, 2016: 99).

Doğayla iç içe yaşamayı başaran bir köy olarak Yörükkırka hayvancılığın ve tarımın yapıldığı önemli bir köydür. Köyde bulunan diğer yatırıların ziyaretinin yanında Evsim Baba ziyareti en dikkat çekici olan ve yöre halkı tarafından vazgeçilmezdir. Evsim Baba ziyaretinin yöre halkı açısından işlevleri şu şekilde sıralanabilir:

1.UNESCO SOKÜM bağlamında geleneğin yaşanması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemli bir mekândır.

2.İnancın yaşanmasına katkı sağlar.

3.Hastalık, dilek vb. haller için şifa ve huzur verir.

4.Yatırırlar odun vermez olarak tanımlandığı için doğanın korunmasına katkı sağlar.

5.Köy halkı ve aile bireylerinin bir hafta birlikte zaman geçirmeleri nedeniyle toplumsal bağları kuvvetlendirir.

Sonuç

Evsim Baba ve Ersin Baba, Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı olarak yaşayan Yörükkırka halkı tarafından ziyaret edilen önemli bir kutsal mekândır. Köy halkıyla birlikte şehir dışından veya yurt dışından gelen tanıdıkları da ziyareti gerçekleştirmektedirler. Bu ziyaret sadece Yörükkırka halkına mahsustur. Kutsal zor mekân olarak tanımlanabilecek olan Evsim Baba, bir yerin kültürel olabilmesi için gerekli şartlara sahiptir. Bir ziyafet fenomeni olarak aynı zamanda Merkez simgeliğini de örneklemektedir. Türk dünyasında rastlanan ovvo-oba kültü, dağ kültü ve atalar kültü bağlamında Evsim Baba aracılığıyla kültürel sürekliliğin devam ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Brockman, Norbert C. *Encyclopedia of Sacred Places*, Santa Barbara, California: ABC-CLIO, LLC, 2011.
- Çıblak Coşkun, Nilgün. “Yatır ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin’deki Muğdat Dede Türbesinin İncelenmesi”, *Turkish Studies* 8/1 Kış (2013): 1205-1219.
- Davidson, Linda Kay; Gitlitz, David M. *Pilgrimage : From the Ganges to Graceland : An encyclopedia*, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2002.
- Eliade, Mircea. *İmgeler Simgeler*, Ankara: Gece Yayınları, 1992.
- Eliade, Mircea. *Ebedi Dönüş Mitosu* (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Günay, Ünver; Güngör, Harun; Taştan, Abdulvahap. *Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni*, Antalya: Otorite Yayınları, 2015.
- Hasluck, F. W. *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam-I* (Çev. Timuçin Binder), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Koç, Adem (Ed.). *Eskişehir’in Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Koç, Adem. *Kemik ve Dal: Eskişehir’de Kutsal Ziyaret Mekanları*, Ankara: KalemKitap Yayıncılık, 2016.
- Lvova, E. L., Oktyabrskaya, İ. V., Sagalayev, A. M., Usmanova, M.S. *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri-I* (Çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları, 2013.
- Margry, Peter Jan, Caspers, Charles (eds). *Bedevaartplaatsen in Nederland*, 4 vol. Hilversum: Verloren, 1997-2004.
- Margry, Peter Jan. “Secular Pilgrimage: A Contradiction in Terms?”, *Shrines and Pilgrimage in the Modern World New Itineraries into the Sacred* (Ed. Peter Jan Margry), Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008, 13-46.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara: TTK, 1992.
- Pehlivan, Gürol. *Manisa Şehrinde Evliya Kültü*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012.
- Richardson, James T. “An Oppositional and General Conceptualization of Cult”, *The Annual Review of the Social Sciences of Religion* 2 (1978): 29–52.
- Richardson, James T. “Cult and New Religions”, *Encyclopedia of New Religious Movements*, Peter B. Clarke (Ed.), London and New York: Routledge, 2006, pp.144-147.

KAYNAK KİŞİLER:

- Havva Karakan, 43, Ev Hanımı, İlkokul, Yörük kırka köyü, 17.08.2013 tarihli görüşme. (KK.1)
- İsmail Çam, 64, İlkokul, Çiftçi, Odunpazarı, Yörük kırka, 17.8.2013 tarihli görüşme. (KK.2)
- Mehmet Konuk, 63, İlkokul, Çiftçi, Odunpazarı, Yörük kırka, 17.8.2013 tarihli görüşme. (KK.3)
- Mehmet Tombul, 67, İlkokul, Çiftçi, Odunpazarı, Yörük kırka, 17.8.2013 tarihli görüşme. (KK.4)
- Yakup Akın, 60, İlkokul, Çiftçi-Muhtar, Odunpazarı, Yörük kırka, 17.8.2013 tarihli görüşme. (KK.5)